Ås härad.

Ås härad omgives av följande härader: i N Gäsene och Frökind, i Ö Redväg, i S Mark och Kind, i V Veden. Häradet bildar tillsammans med Redväg det västgötska höglandets centralparti. Bebyggelsen har sedan gammalt knutit an till floddalarna — för Ås härads vidkommande Viskans vattensystem — och här finner man alltså företrädesvis fornlämningarna. På 6 av häradets 16 socknar fördela sig de 12 runstenarna sålunda: Fänneslunda 1, Hällstad 2, Härna 1, Möne 1, Rångedala 2, Södra Ving 5.

Under medeltiden utgjorde Ås härads folkmängd, enligt stadgan om bötesfördelningen i ÄVgL, c:a 4 % av hela landskapets. I förhållande till denna siffra är antalet bevarade runinskrifter tämligen stort. Av dessa äro 2 anbragta på gravhällar (Vg 163, 165), samt 9 eller kanske 10 på resta stenar (Vg 158–162, 164, 166, 168, 169, ev. 167).

Flera av stenarna ha stått i nära anslutning till den gamla vägförbindelsen mellan handels- och bebyggelsecentra i trakten kring nuvarande Borås och Ulricehamn. Man har anledning förmoda, att åtminstone 2 av stenarna, Vg 161 och 169, fortfarande stå på ursprunglig plats. För ännu en, Vg 168, kan den äldsta kända platsen på »Kungshögen» mycket väl vara den ursprungliga. Även gravstenarna Vg 165 och 167 hade sannolikt ursprungligen liksom nu sin plats vid Södra Vings kyrka. Däremot har man inga eller mycket osäkra hållpunkter för de övriga 7 stenarnas ursprungliga placering.

Av de 12 stenarna äro 9 fullständiga (Vg 158, 160–162, 164, 165, 167–169), ehuru några ytskadade. Av 3 (Vg 159, 163, 166) äro endast större eller mindre fragment bevarade.

Gravstenen Vg 165 bär en parallelltext med latinska bokstäver till runinskriften. Inskriften på en annan sten, Vg 167, är ristad med förvanskade runtecken och är icke språkligt tydbar.

Från slutet av 1600-talet är en odaterad teckning av gravstenen Vg 165, som alltså utgör den tidigast kända runinskriften inom häradet. För O. Celsius var vid början av 1700-talet ännu en sten, Vg 161, känd. Ingen av dessa finns avbildad i *Bautil* (1750). Från slutet av 1700-talet finnas ytterligare 2 stenar antecknade, Vg 158 och 168. 1812 påträffades Vg 169. Av de nämnda finnas alla utom Vg 168 registrerade i J. G. Liljegrens *Runurkunder* (1833). 1865 lämnar C. J. Ljungström den första uppgiften om Vg 159 och Vg 166, medan upptäckten av Vg 167 är resultatet av N. G. Djurklous besök 1869. Samtliga dessa 8 inskrifter äro behandlade av K. Torin. 4 inskrifter (Vg 160, 162–164) ha kommit fram först under 1900-talet.

158. Fänneslunda sn, kyrkan. Nu vid Fänneslunda.

Pl. 129.

Litteratur: L 1398, T 113. [L.] Frigell 1792(?) på bläckteckning i Diverse Antiqvariska Anteckningar af P. Tham (tillh. kapt. E. Malmberg, Ulriksdal); Petr. Roth, Beskrivning över Ving i Ås härad $^{26}/_{7}$ 1784 (avskr. i Sundholmska saml. nr 92, s. 99 f., Stifts- och Landsbibl., Skara); Uppteckning, undertecknad »Biörners uttålkning» (Brocman?) i Fullständig Bautil (ATA); P. E. Lindskog, En korrt beskrifning om Skara stift 5 (1816), s. 350; C. J. Ljungström, Åhs och Wedens härader (1865), s. 60 f.; N. G. Djurklou, Antiqvitetsintendentens berättelse 1869, s. 250 (ATA); Fornminnesinventering 1937 (ATA); Handlingar 1943–48 i ATA; H. Wideen, Västsvenska vikingatidsstudier (1955), s. 153.

Äldre avbildningar: Frigell, bläckteckning 1792(?), jfr ovan; Ljungström a.a. (efter teckning av A. G. Ljungström); Djurklou, bläckteckning (i a.a.); S. Welin, tuschteckning (VFA), träsnitt (i T 113).

Fig. 262. Vg 158. Fänneslunda sn, kyrkan.
Efter teckning av Frigell.

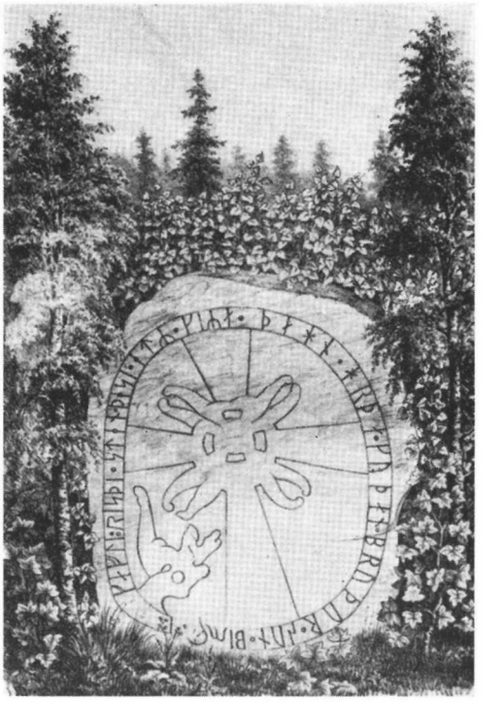

Fig. 263. Vg 158. Fänneslunda sn, kyrkan.
Efter Ljungström, Åhs och Wedens härader (1865).

Runstenen står sedan 1948 rest 2 m. S om stora infartsvägen till Fänneslunda säteri, 100 m. V om manbyggnaden.

Tidigare hade stenen sin plats c:a 150 m. Ö om manbyggnaden, där nu en uthusbyggnad uppförts. Denna plats var ej heller den ursprungliga. Någon gång vid mitten av 1700-talet flyttades nämligen stenen av dåvarande ägaren till Fänneslunda, baron v. Knorring, från en plats »på Västra sidan om, och nära intil kyrkan» (Roth) till säteriets trädgårdsanläggning. »Förrut låg han på gärdet kullfallen, ungefär et stenkast från kyrkan i sudväst», skriver den äldsta teckningens upphovsman. v. Knorrings åtgärd gav anledning till ett temperamentsfullt uttalande av C. J. Ljungström i *Åhs och Wedens härader* (1865): »Att samla Fornminnen till godt förvaringsrum är rätt, när de äro af lättare och lätt förstörbar egenskap, men att draga runstenar från sin plats till annat ställe, eller, än mera till annan landsort är — mer än befängdt.» Yttrandet är anmärkningsvärt som prov på en då föga utbredd men nu så mycket starkare hävdad uppfattning om fornminnesvårdens uppgifter. Stenen, som från början avsetts att vara en prydnad för trädgården, beskrives under senare hälften av 1800-talet »så djupt nedsjunken i jorden, att hela slingan nedtill är dold» (Torin), »nästan öfverväxt af buskar och ris och derföre svåråtkomlig» (Djurklou).

Rödaktig granit. Höjd (från runslingans nederkant) 1,7 m., bredd 1,35 m. Huggningen är tydlig, om än stundom vittrad. Stenens nedre högra hörn, som nu är borta, var avslaget redan på 1700-talet. Denna skada berör dock icke runinskriften.

Inskrift:

kafli : risþi · stin · þesi · etʀ · kiʀa · þahn · hrþa · kuþan · bruþur · sun · bitu
5 10 15 20 25 30 35 40 45 50

Kafli resti sten þennsi æftiʀ Geʀa, þegn harða goðan, broðursun **bitu**.

»Kavle reste denna sten efter Gere, en mycket god tägn, brorson **bitu** (gen.).»

Till läsningen: Sk saknas vid inskriftens början och slut. Alla runor äro säkra. Något under hst:s mitt på 13 **i** finns i hst:s högra kant en fördjupning, som är naturlig. Bst till 33 **a** är krokig, bred och djup till höger, där stenen är mjukare. Vissa egendomliga **r**-, **s**- och **u**-former påminna om Vg 157. Anmärkningsvärd är särskilt r. 51, som med säkerhet avser **u**; ett snarlikt utseende har 43 **u**. Direkta motsvarigheter finner man även annorstädes, t.ex. U 504.

»Biörners uttålkning», som är den äldsta: 10 **a**, 16 **i**, 19 **a**, 27–28 **akh**, 30 **n**, 33 **k**, 48 **r**. — Ljungströms läsning är densamma som ovanstående utom 13 **e**. R. 50–51 ha ej kunnat läsas. — Djurklous teckning har **.** som sk efter 5 **i**; 13 **i** är hos Djurklou stungen, sk saknas efter 44 **r**. Runorna efter 48 **b** markeras otydliga. — Torins läsning är densamma som ovanstående.

Kafli finns som norskt binamn i belägg från tidig medeltid, ursprungligen med betydelsen »trindlagd person» (Lind). Som tillnamn har det även funnits i Sverige, jfr E. Hellquist, *Fornsvenska tillnamn* (i: *Xenia Lideniana*, 1912), s. 98. Det har som efternamn burits av ägarna till Rosendal i Kärråkra sn, c:a 1½ mil NÖ om Fänneslunda, från mitten av 1600-talet och bakåt i tiden så långt man känner, i varje fall till slutet av 1400-talet. — *Geri* är känt från ytterligare en sten i landskapet, Vg 187, samt dessutom från fyra östgötastenar, Ög 129, 202, 207, 229. Namnet är likaledes belagt i danska källor, och på Island har det varit tämligen vanligt (fisl. *Geiri*). Sannolikt utgör det svagform till det från andra svenska runinskrifter kända namnet *Gerr* (bl.a. Vg 61, Ög 169). Ett *Gere* förekommer också som binamn till en lector Lafrens i Oslo, men mannens nationalitet är en smula osäker, måhända ej norsk utan tysk (Lind). — Namnet **bitu** (gen.) är icke förut belagt. Huruvida det är kvinno- eller mansnamn, kan av sammanhanget icke avgöras, men det förra är troligast. Troligen har det varit namn på Kavles hustru.

Ristningen har sannolikt utförts av samme man som har signerat Vg 181.

159. Hällstads sn, Hagahult. Nu i Borås museum.

Pl. 128.

Litteratur: T 107. C. J. Ljungström, Åhs och Wedens härader (1865), s. 57; Fornminnesinventering 1937 (ATA).
Äldre avbildningar: S. Welin, tuschteckning (VFA), träsnitt (i T 107).

Detta fragment av en runsten tillhör Borås museum, inv.nr 7.378. Fragmentet låg 1892 på en jordfast sten vid en åkerkant å torpet Hagahult. Sedermera flyttades det till gården Hov, där det kastades upp på en mur. Då det härigenom löpte stor risk att försvinna, överlämnades det till museet i Borås.

Granit. Storlek 0,6 × 0,55 m. Inskriftssidan har en mörkare färg än de övriga sidorna. Baksidan visar mittpartiet av ett ristat kors, påminnande om korset på Vg 117.

Inskrift:

... ki sat ...
5

... *satt*[*i*] ...

»... satte ...»

Till läsningen: Av 1 **k** är endast bst bevarad. Efter 2 **i** är en djup grop, som möjligen tagit bort ett sk. Av 5 **t** är v. bst djup och tydlig; hst är delvis bevarad i kanten av en flagring.

De två första runorna utgöra sannolikt slutet av ett mansnamn på *-ki* eller *-gi* sådant som *Nakki*, *Banki*, eller *Helgi*, *Illugi*.